

PEKKA JAATINEN

VIIPURI

1939-1944

JOHNNY
Kniga

PEKKA JAATINEN
VIIPURI

JOHNNY
Kinga

Copyright © Pekka Jaatinen ja Johnny Kniga 2024

SUOMEN KULTTUURIRAHASTON POHJOIS-POHJANMAAN RAHASTO
JA WSOY:N KIRJALLISUUSÄÄTIÖ
OVAT TUKENEET KIRJAN KIRJOITTAMISTA.

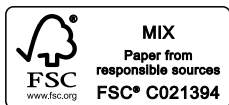
JOHNNY
Kniga

Johnny Kniga

An imprint of Werner Söderström Ltd

ISBN: 978-952-362-068-1

Painettu EU:ssa.

I OSA

TALVISOTA

1

TIISTAINA ILLALLA 28.11.1939

Veikko jäi seisomaan käsiään roikottaen, kun suojeluskuntalaiset lähtivät toinen toistaan suojaten perääntymään kohti Koulu-
kentän länsireunaa ja Agricolan kivitaloa. Hoikan nuorukaisen
tuijotuksesta oli vaikea sanoa mitään.

”Laukaus, laukaus”, pikkuveli Toivo huusi taistelijaparinsa pe-
rääntymistä suojaten ja tähtäili samalla kiväärillään vastapäisen
Vaasankadun kerrostaloja. Päivettynyt Toivo oli laiha ja melkein
yhtä pitkä kuin kalvakka isoveljensä.

Suojeluskuntalaisten sarkapukuun pukeutunut nuorimies syök-
syi lumiaukealle Toivon viereen.

”Veljellä tais jäähä taas tolo päälle”, hän sanoi tulen ja liikkeen
jatkuessa sivuilla taaksepäin. Toivo kääntyi katsomaan jalkapal-
lomaalin kulmalla yhä seisovaa veljeään, jolle kersantti Turunen
oli antanut aseeksi rottinkisauvan. Kaikilla muilla oli kiväärit –
tosin vanhat, mutta oikeat aseet.

”Kyl se kuitekii on ahkerast käyny polttopulloi tekemäs”, Toivo
sanoi kasvot punoittaen.

”Joo, en mie millää pahal”, kaveri sanoi kauhaisten lunta suu-
hunsa. ”Veke on hyvä kaikkes, mitä se saa rauhas tehä. Mut–”

”Joukkue”, kersantti Turunen karjaisi Kauppa- ja merenkulku-
koulun uuden, viisikerroksisen rakennuksen edustalta. Hän oli
jo yli viidenkymmenen, eikä ikänsä takia ollut päässyt armeijan
ylimääräisiin harjoituksiin Suomen itärajalles.

Suojeluskuntapojat pomppasivat seisomaan asentoon.

”Mikäs äkkipysäys se vanhemmal Kutvosel taas tul”, Turunen

huusi. Lyhyenlöntä mies piti käsiään lanteilla ja taipui kaarelle huutaessaan.

”Jo ainaki kolmas toppi tän iltan! Ja viime viikol löit Holopaist vyörytysharjotukses nii et poski mustan vieläkii. Eiköhää se oo parempi Veikko, jos sie kävisit vaa vallihauas polttopullotalkois meijä kans. Turhaa sie tääl harjotuksis kulet, ku eihä ne siut ota armeijaakaa, vaik mitä tekisit! Kyl se tietään!”

Veikko puhalsi pää painuksissa ja lompsi palauttamaan sauvan. Hän ojensi sen Turuselle ja laahusti pysähtymättä kohti Agricolan taloa. Nuorukaiset katselivat totisina Veikon menoa.

”Älä ota ittees”, Turunen huusi perään. ”Myö ollaa kaikki hyvii jossakii. Veljes on parast sotilasainest ja sie oot kuulemma hyvä työssäs.”

Veikko pysähtyi kivitalon nurkalle ja jäi katselemaan harjoituksen jatkumista hämärällä kentällä. Agricolan talon ikkunat oli teipattu huolellisemmin ja koristeellisemmin kuin viipurilaiset ikkunat keskimäärin. Ruskeat teipit ja paperisuikaleet tekivät satoja pieniä vinoneliöitä lasiin. Eugen Landsdorff, Viipurin raitioteiden pitkäaikainen johtaja, katseli asunnostaan niiden ja pimennysverhojen välistä Koulukentälle.

Jo harmaapäinen Landsdorff seurasi harjoitusta, jota suoje-luskunta piti samalla paikalla mihin punaisten tykistöpatteri oli kaivautunut 1918 keväällä. Nuori, komeaviiksinen Eugen oli jo silloin tukenut suoje-luskuntaa. Hän oli osallistunut Suomen sisällissotaan valkoisena tykistöupseerina. Viipurin taistelussa Eugen oli kiivennyt Papulan näkötorniin ja johtanut sieltä tykkituloita vihollispatteriin – aivan oman asuintalonsa ja raitiovaunuhallien viereen. Eugen oli kiikaroinut Koulukentän eteläreunaa, antanut tulikomentoja ja tuhonnut punaisten tykit vahingoittamatta ainnuttakaan ympäristön rakennusta.

Suoje-luskunnan harjoitus päättyi tuhotun punapatterin paikalla. Landsdorff astui lähemmäksi ikkunaa ja painoi poskensa kylmää lasia vasten. Hän ei nähnyt enää Veikkoa, jonka oli viikko sitten käskenyt huoltotehtävistä linja-ajoon. Osa vakituisista raitiovaunukuljettajista oli määrätty armeijan ylimääräisiin harjoituksiin jo ennen lokakuun puoltaväliä. Syntynyttä kuljettajavajetta oli

täytetty kaikin mahdollisin keinoin. Monen yllätykseksi Veikko oli pärjännyt hyvin tositoimissa ajopöydän takana.

Alhaalla kadulla Toivo yhytti Veikon ja veljekset lähtivät rinnakkain kävelemään kohti SOK:n Myllyn korkeita viljasiloja. Muutaman askeleen otettuaan Toivo läiskäisi Veikkoa hartioille.

”Älä huoli”, hän sanoi. ”En mie siuta häpee. Sie oot miu veli.”

Veikko avasi suunsa, mutta ei ehtinyt sanoa mitään, kun Inga pyyhälsi Agricolan talon oven kaarevan lipan alta heidän peräänsä.

”Odottakaa pojat”, vaalea, sinisilmäinen Inga huudahti. Ekmanit asuivat Landsdorffien yläkerrassa, suomenruotsalainen isä työskenteli tarkastajana raitioteillä.

”Inga”, Toivo sanoi ja pysähtyi veljeään ennemmin. ”Mitä sie tääl teet tähä aikaa? Eiks siun pitäs olla Yhyspankin katol taivaal kiikaroimas?”

”Meidän väestönsuojelulohkon toiminta lopetettiin toissa-päivänä”, Inga sanoi ja työnsi kätensä päällystakkinsa taskuihin.

”Kun ei tästä taidakaan tulla sotaa”, hän jatkoi. ”Äiti ja pikkusiskokin palasivat evakosta. Me varmaan lauloimme Paasikivelle asemalla niin hyvin Maamme-laulun ja Kuullos pyhän valan, että hän lopulta onnistui neuvotteluissa Moskovassa.”

”Nii”, Toivo sanoi. ”Eihä täs oo enää viikkoihi kuulunu mitään kovi huolestuttavaa.”

”Näin se on juuri”, Inga sanoi. ”Tämä pimentäminenkin loppuu varmaan aivan pian, kun koulutkin jatkuvat taas.”

Inga veti taskusta kaksi kutsuvieraslippua teatteriin ja ojensi ne veljeksille.

”Svenska Dramatiska Klubben tarjoaa teille vapaaliput omaisten näytökseen”, Inga jatkoi hymyillen. ”Pappa Landsdorff on niin reilu.”

Veikko ja Toivo katselivat kutsuvieraskortteja näytelmän kenraaliharjoitukseen seuraavaksi illaksi.

”Päärooleissa näyttelivät Uno Wickström ja Vilho Siivola”, Inga sanoi. ”Ja minullakin on siinä pieni rooli. Teatteri valitsi minut meidän kerhosta esittämään erästä... sanotaanko morsianta.”

”Hienoo”, Toivo sanoi. ”Totta kai myö tullaa kattomaa, vai mitä Veikko?”

”Nähdään teatterissa sitten huomenillalla”, Inga sanoi. ”Mutta muistakaa, että siellä ei saa taputtaa, vaikka kuinka tekisi mieli.”

”Miksei saa”, Veikko kysyi.

”Se on sellaista teatterilaisten taikauskkoa”, Inga sanoi. ”Näyttelijät uskovat, että aplodit ja onnen toivottaminen ennen varsinaista ensi-iltaa tuovat epäonnea.”

”Joo, ei myö sit taputeta”, Toivo sanoi Ingan kääntyessä. ”Kiitos vaa kovast ja hei sitte!”

”Kertokaa äidille terveisiä”, Inga huusi ovelta. ”Huomiseen!”

Veljekset jatkoivat matkaa. Toivo kumartui kauhaisemaan lunta, puristeli siitä pallon ja viskasi sen kadun korkealta ylittävään viljakuljettimeen. Se johti Eteläsatamasta myllyrakennusten välistä varastoihin, sähkölaitoksen ja raitiovaunuvarikon viereen.

Pojat kääntyivät portista siilojen varjostamalle raitiovaunuhallin ratapihalle. He kävelivät valkoiseksi rapatun hallin kulmalle ja jatkoivat korttelin sisäpihaa pitkin kohti voima-aseman ja hallin välistä solaa. Varikkohallin pitkältä sivustalta kajasti valoa henkilökunnan pukuhuoneiden ikkunoista. Osa iltavuorolaisista oli jo ajanut vaununsa halliin ja olivat lähdössä kotiin.

Veikko ja Toivo pysähtyivät kotirapun eteen, pyyhkäisivät luidalla jalkansa lumesta ja astuivat porraskäytävään. He nousivat rappuja laitetyöpajan ja vaatturin työhuoneen ohi kolmanteen kerrokseen. Anna-äiti istui sohvalla kutomassa ampujanlapasia. Toivotut äänilevyt soivat yksiössä, jonka ikkunasta olisi nähnyt Tuomiokirkonkadun yli punatiilisen perävaunuhallin edustalle, ellei pimennysverho olisi ollut edessä.

”Jopa se taas kesti”, äiti sanoi ja laski kutimet pöydälle. Lähes valmiissa oikean käden vantuussa oli paikka erikseen etusormelle aseensaukaisemista varten. Hän nousi ja astui huoneen poikki ruokakomerolle.

”Mie oon neulont noit liipasinlapasii jo vaik kui”, Anna sanoi ja otti esiin voileipätarvikkeet. ”Niille tuntu nii olevan tarvetta. Mut nythä tää näyttää, et iha turhaa työtä.”

Veljekset sulloivat päällysvaatteensa naulakkoon ja siirtyivät pöydän ääreen.

”Ingalt terveisii”, Toivo sanoi ja alkoi voidella leipää. ”Nähtii

se tuos tulles. Juosta hilpas antamas meil vapaaliput teatterii.”

”Toiko miulle kans”, äiti kysyi. Toivo silmäsi Veikkaa, joka kaatoi kannusta maitoa kuin ei olisi kuullut.

”Niinpä tietekii”, äiti sanoi ja naurahti. ”Mänkää työ vaa. Teilhä se tahtoo esiintyy. Pappa Lansdorff varmaa jakelee lisää vapaa-lippui lähempän jouluu, niin pääsen miekii sitte.”

Äiti pelmuutti kuopuksensa hiuksia ja istui pöytään.

”Vastaha miekii kävin”, hän jatkoi, ”ku teatteri anto lokakuus niit maksuttomii näytäntöi yleisen mieliala kohottamiseksi.”

Radion soidessa he sivelivät voita ruisleiville, laittoivat makarasiivut päälle ja söivät. Ulkona pimennysverhon takana virroitin kipinöi ja teräspyörät kolahtelivat vaihteissa, kun linjalta palannut moottorivaunu työnsi perävaunua halliin.

”On se Luoja lykky, et työ ootte jo noi isoi”, äiti sanoi nielais-tuaan suunsa tyhjäksi. ”Melkee miehii jo. Kyl myö saahaa olla paljost kiitollisii Pappa Lansdorffil, ku hää on antant mein asuu täs. Ja töitäkii ollaa saatu tehä. Topi sen minkä koulunkäynnilt on ehtint ja Veikka enemmänkii. Ja mie oon saant rahastaa kesät talvet, koht kaksnyt vuotta...”

Sen enempää Anna ei useinkaan menneistä puhellut. Hän ei halunnut muistella miehensä itsemurhaa ja sitä edeltänyttä aikaa.

Tarkastaja Juho Kutvonen oli hirttäytynyt syksyllä 1925, kun pojat olivat olleet pieniä. Mies oli alkanut vatvoa Viipurissa syyskuussa 1920 tapahtunutta raitiovaunuonnettomuutta, jonka seurauksena viisi ihmistä oli kuollut ja kymmenen loukkaantunut. Juho piti itseään syyllisenä tragediaan, oli masentunut ja väsynyt elämään. Onnettomuuden jälkeen hän oli parin vuoden ajan seis-syt aamuisin kentällä Panssarlahden bastionin ja Karjalankadun välissä valvomassa, että kaikki hallista lähtevät vaunut varmasti tekevät koejarrutukset ennen linjalle menoa.

Iltapalan jälkeen Veikko kömpi verhon taakse alkoviin, jossa veljeksillä oli omat kapeat vuoteet seinustoilla. Äiti alkoi tiskata ja Toivo pisti pitkäkseen sohvalle, väänsi radiota isommalle. Lahden yleisradioaseman välittämät myöhäisuutiset alkoivat.

”Uutiste jälkee siekii painut omaa sänkyys”, äiti sanoi hanan ja altaan äärestä. ”Miu täytyy pääst nukkumaa. Myö ajetaa Veika kans huomen koiranumerol.”

Veikko sytytti alkovissa lampun ja katseli vuoteensa yläpuoliseen hyllyyn. Hänen Tothin Leikkikalukaupasta ostamansa pienisrautatien vihreävaunuinen juna ja Trix-rakennussarjasta koostamansa huoltovaunun pienoismalli näyttivät aivan oikeilta, kun sopivasti siristi silmiä.

Huominen ajo inhotulla virkanumerolla 25 ei haitannut Veikkoa. Työpäivä alkaisi kello 6.18 ja päättyisi 15.23 ja sen aikana joutuisi ajamaan rengaslinjalla viittä eri vuoroa. Keskimäärin yhdellä virkanumerolla piti ajaa vain kaksi rupeamaa päivässä. Veikko oli jo aivan pienenä saanut seistä ajopöydän takana isän vieressä ja oli myöhemmin hallitöissä oppinut ajamaan kaikkia vaunuja, koska niitä oli pitänyt siirrellä raiteelta toiselle, huoltomonttujen päälle ja pois. Hän piti kellonsa ajassa ja tunsikin koko systeemin kuin omat taskunsa. Koiranumero oli Veikolle numero siinä kuin mikä tahansa.

2.

KESKIVIikkONA ILTAPÄIVÄLLÄ 29.11.1939

Sateli hiljalleen lunta. Veikko ja äiti jättivät vaalean norsunluunkeltaisen raitiovaunun Karjalan- ja Torkkelinkadun risteykseen. Heidän tilalleen nousivat kuljettaja virkanumerolla 17 ja tämän rahastaja jatkamaan ajamista rengaslinjan vuorolla 4. Valottoman vaunun matkustajat tuskin huomasivat kuljettajan ja rahastajan vaihtumista pysäkillä Suomalaisen kirjakaupan edessä, koska henkilökuntaan kuuluvat näyttivät tummissa suurinappisissa talvimantteleissaan ja karvalakeissaan toistensa identtisiltä sisaruksilta. Kaikki tapahtui nopeasti vilkkaan risteyksen vilinässä.

Kirjakaupan näyteikkunat olivat pimeinä, samoin Atlaksen punainen mainosvalo viisikerroksisen talon katolla. Silti asiakkaita parveili sisällä. Toisella puolella katua Starckjohannin rautaja- ja taloustavarakaupan, Sanomalehti Karjalan ja Hotelli Knut Possen mainosvalot oli myös sammutettu, mutta väkeä tuli ja meni ovista. Kadun pohjoispäästä autojen ja jalankulkijoiden takaa siinteli rautatieaseman valtava kaariholvi miltei kadoten valkoisten lumihiutaleiden tanssiin.

”Sie ajoit taas nii hyvi, et sie varmast saat kuljettaja vakipaika, vaik ne harjotukset päätyis tänää ja miehet palais het kotii”, Anna sanoi esikoiselleen heidän kävellessään taksitolpan ohi Espilän kulmalla.

”Palkkaskii nousee ja sie saisit varmast Pappa Lansdorffilt halpakorkose laina omakotitalo rakentamiseksi nii ku muutkii kuljettajat”, hän jatkoi. Kadun toisella puolella Torkkelipuiston

lumipeitettä puhkoivat terävästi mutkittelevat kaivannot, Toivon ja muiden suojeluskuntalaisten kaivamat sirpalesuojat.

”Sie ehit hyvi viel levähtääkkii, enne ku työ lähette Topi kaa sinne teatterii”, äiti sanoi heidän jatkaessaan kävelemistä.

He ohittivat pitkän kaksikerroksisen punatiilisen kasarmirakennuksen, jonka ohi Karjalankatu ja sitä pitkin kulkeva halliraidet kulkivat. Keskellä katua seisoivat rivissä pylväät, joissa oli ajojohdon kannatinvarsi ja kaarivalolamppu. Koristeelliset tolpat näyttivät ryhdikkäiltä neidoilta, jotka ojentelivat pitsihansikkaisiin puettuja käsiään. Jono kutistui horisonttia kohden.

Mereltä kävi tuulenvire heidän ohittaessaan Lennätinlaitoksen vaalean koristeellisen kivitalon, jonka toisessa kerroksessa sijaitsi Yleisradion Viipurin studio. Inga oli käynyt siellä keväällä lausumassa runoja ja he olivat kotona kuunnelleet ohjelmaa radiosta.

Veikko ja äiti nostivat mantteliensa karvakaulukset pystyyn. He oikaisivat yli kadun sitä reunustavien lehdettömien puiden välistä viistoon kotikorttelinsa kupeeseen, SOK:n varastojen seinustalle.

”Mee sie vaa eeltä”, äiti sanoi ja pysähtyi Osuusliikkeen maito- ja leipämyymälän ovelle. ”Mie käyn Torkkelist vähä maitoo.”

Veikko kääntyi Pontuksenkadun kuiluun. Hän piti Eteläsataman seudun uudesta arkkitehtuurista, vaaleista linjakkaista kivitaloista kuten Taidekoulusta- ja museosta sekä OTK:n, SOK:n ja Hankkijan rakennuksista ja Kauppa- ja merenkulkukoulun talosta. Hän ei ymmärtänyt miksi matkailijat vauhottivat vanhasta Viipurista. Kun katseli Tervaniemen kärjestä Eteläsatamaan ja näki sen takana kohoavan uudemman Viipurin, se näytti aivan amerikkalaiselta suurkaupungilta kun siristeli silmiä sopivasti. Kesällä alueella oli pidetty moottoripyöräkilpailut. Rinkeliajot olivat keränneet katu- ja varsille tuhansia katsojia ja jäätelönmyyjiä Eskimo-kärryineen.

Veikko käveli viljankuljettimen alitse ja asteli ensimmäisestä avoimesta portista raitiovaunuhallin edustalle. Ratapihalla yhtiön pieni sähköveturi puski hiilenkaatovaunuja kohti voimalaitoksen solaa. Kantikas härveli oli niin matala, että Veikon pää osui kattoon hänen ajaessaan vekotinta seisaaltaan. Vanhemmat työmiehet nostelivat kättä pukuhuoneeseen painelevalle Veikolle, joka ei vastannut tervehdyksiin.

”Siin se on sitte hiljane ja totine santtu.”

”Seipää nielassu, pysyväst. Miten hitos Lansdorffi otti semmose riski, et pisti tuon tollonkopi linjal?”

”Ei olt muuta vaihtoehtoo ja mikäs tuos, Kutvose Vekel o raticat veris. Sehä kuuluu hyvi pärjännee ja mite siekii muka ajasit linjavuoroo, ku pitää laukat kusel varti välei?”

”Hö! Piä suus.”

Veikko puisteli takin lumesta, riisui sen hengariin ja ripusti pelitikaappiin. Yhtiön oma räätäli oli tehnyt henkilökunnan kesä- ja talviunivormut. Kankaat oli hankittu Sofia Zweybergin liikkeestä Kauppatorin kulmalta. Ne oli maksettu osittain mainostilalla ja siksi muutamissa vanhoissa vaunuissa komeilivat edelleen katolla kylkien suuntaiset kyltit, joissa mainostettiin Sofia Zweybergin kangasliikettä.

Raitioteiden vaatturi ompeli tilauksesta kävelyasuja ja mittapukuja myös kaupungin seurapiiriväelle.

Veikko sulki kaappinsa, meni vaunuhallin kautta rappukäytävään ja nousi vaatturin työhuoneen ohi kotiin. Asunto oli tyhjä, Toivo ei ollut vielä tullut ampumaradalta. Veikko asteli ikkunaan ja katseli paperi- ja teippisuikaleiden lomasta kadun yli perävau-nuhallia. Oli ruuhka-aika ja kaikki vaunut olivat liikenteessä.

Hän pisti radion soimaan ja meni verhon taakse alkoviin pitkäkseen. Äiti ja Toivo tulivat kotiin yhtä aikaa. Veikko väsytti ja nukahtamisen partaalta hän kuuli perheenjäsentensä äänet.

”Pese kätes, enne ku kosket mihinkää”, äiti sanoi.

”Sais Turune tulla tänne pesemää nää miu räpylät”, Toivo sanoi, ”ku sen takii nää tämmöseks meni.”

”Kauhees rasvas mis lienee öljys...”

”Joo, nii siin vaa kävi, et pistettii kiväärit varastorasvaa ja kaappii. Ja huomen o taas koulupäivä.”

Veikko nukahti, mutta heräsi syömään. Ruokailun ja vaatteidenvaihdon jälkeen pojat lähtivät teatteriin. He oikaisivat Pantsarlahden bastionin muurin vierustaa Hovioikeudenkadulle ja kääntyivät ortodoksisen tuomiokirkon kulmalta Raatihuoneentorille, jonka vastalaidalla Raatihuoneen takana oli Teatteriravintola ja Kaupunginteatteri. Rakennusten alimpien kerrosten ikkuna-aukot oli peitetty hiekkasäkeillä.

”Siin sit riittää raskast taakkaa, ku noit aletaa raahaa pois”, Toivo sanoi miehenkorkuisia säkkipinoja katsellen.

Veljekset astuivat pylväikön koristamasta sisäänkäynnistä ovelle ja siitä eteisaulaan, joka oli lähes tyhjä.

Naulakoilla ei ollut henkilökuntaa ottamassa päällysvaatteita vastaan ja seiniä koristivat edellisen näytelmän julisteet. Se oli ollut Juhani Tervapään *Vastamyrkky*.

Veikko ja Toivo näyttivät lippunsa permannon ovensuussa seisovalle vahtimestarille ja astelivat 600-paikkaiseen katsoomoon. Himmeästi valaistussa salissa istui vain joitain kymmeniä ihmisiä supattelemassa. Parvet ja aitiot olivat tyhjä. Toivo katsoi lippuaan tarkemmin.

”Ei täs näy numeroo”, hän sanoi. ”Saahaa kai istuu mihi halutaa.”

He valitsivat paikat, kuten olivat elokuvissa tottuneet tekemään: keskelle ja melko eteen. Veikko tiesi, että siltä paikalta tylsempikin filmi saattoi tempaista mukaan.

”Muista, et sitte ei taputeta”, Toivo sanoi.

Hetken odottelun jälkeen ja muutamien katsojien tultua vielä permannolle, näytelmän ohjaaja kävi toivottamassa kenraaliharjoituksen yleisön tervetulleeksi ja muistutti, ettei suosionsoituksia saa antaa.

”Näytännön päätyttyä pyydän teitä ystävällisesti heti poistumaan lämpiön puolelle, jotta pääsen antamaan työryhmälle viimeisen palautteen ennen huomista ensi-iltaa. Tarvittaessa voitte odottaa tuotannossa mukana olevia lämpiössä.”

Esitys alkoi ja siitä hetkestä lähtien, kun Inga astui näyttämön valoihin naisten ranta-asussa, veljekset eivät saaneet katsettaan irti hänestä. He eivät näyttäneet kiinnittävän mitään huomiota jo kuuluisiin pääosien esittäjiin, eivätkä koko komedian juoneen.

Näytelmä kertoi konkurssin uhkaamasta liikemiehestä, joka firmansa pelastamiseksi tahtoo järjestää avioliiton golfia pelaavan poikansa ja rikkaan perijättären kesken. Mutta liikemies ei tiedä, että poika onkin jo mennyt naimisiin golfturnausmatkalla Ranskassa. Isän luotonantajien silmissä pojan ”kihlaus” perijättären kanssa täytyi saada näyttämään aidolta, jotta isä

saisi tarvitsemansa sopimuksen ja pääsisi kuiville. Siksi pojan ranskalaista vaimoa piiloteltiin ja naamioitiin milloin mitenkään.

Veikko ja Toivo tuijottivat Inгаа silmät pyöreinä ja hengitystä pidätellen. Vastahan tämä oli ollut naapurikorttelin pikkutyttö ja aina tunkemassa mukaan isompien leikkeihin. Missä välissä hänestä oli tullut tuollainen kaunotar? Eilenhän Inгаа näytti vielä ihan tavalliselta.

Esitys tuntui päättyvän saman tien kuin oli alkanut. Esiripun sulkeutuessa Veikko oli jo läiskäisemässä kätensä yhteen, mutta Toivo ehti siepata ranteesta.

”Et sie muista mitä sanottii”, pikkuveli kähisi.

He kävelivät lämpiöön muiden mukana. Rakennuksen sisäkävytävistä kajahteli Teatteriravintolan soitto, kilinä ja nauru. Veikko ja Toivo seisahtuivat tyhjälle vaatetiskille, silmäisivät toisiaan.

”Mee sie eelt jos haluut”, Toivo sanoi. ”Mie voin jäähä saatamaa Inгаа.”

Kummankaan katse ei väistänyt ja kädet puristuivat nyrkkiin. Permannon ovi meni kiinni, väki hymyili ja jutteli näytelmästä, muutamat lähtivät jo ulos pimeään pakkaseen.

”Kuulit sie mitä mie sanoin”, Toivo kysyi sitten, mutta veli vain jatkoi toljottamista posket nytkähdellen.

”Et sie miulle pärjää”, Veikko sanoi sitten, edelleen takaisin tuijottaen. Lopulta hän kääntyi ja lähti.

”Hei”, Toivo sanoi. ”En mie tarkottanu millää paha-”

Veikko paineli suorinta tietä kotiin. Äiti istui sohvalla kuto-massa lapasta, jossa ei ollut ylimääräisiä sormenpaikkoja. Radiossa iltakuuluttaja Ebba Lilius kertoi myöhäiskonsertin jälkeen lähetettävistä ylimääräisistä uutisista.

”Sieltä se Veikka jo tulee kii”, äiti sanoi. ”Mihinkäs sie pikkuvelje jätit?”

Vastaamatta Veikko riisui päällysvaatteet ja meni vessaan. Äiti laski neuletyön viereensä ja nousi laittamaan iltapalaa. Hän hääri tovin ruokakomeron ja leikkuulaudan ääressä ennen kuin poika tuli huoneen puolelle.

”Otaha siit syötävää, kai se Toivokii sielt koht tulee”, äiti sanoi lastaan kulma koholla katsellen. ”Oliks se hyväkii kappale? Kannattaaks miu mennä kattomaa?”

”Ei”, Veikko sanoi ja katosi alkoviin pöydän antimisiin koskematta. Äiti seiso i hetken paikoillaan, silmäili katosta lattiaan yltävää verhoa ja puisteli sitten päätään. Hän väänsi radiota pienemmälle ja istui pöydän ääreen tekemään voileipää.

Veikko makasi vuoteessa selällään ja tuijotti hämärässä kattoon. Äiti kuului sammuttavan radion, mutta kohta neulepuikot jatkoivat kilkettään. Kun Toivo lopulta tuli kotiin, Veikko teeskenteli nukkuvaa ja kuuli kaiken mitä verhon takana puhuttiin.

”Mite siul näi myöhää meni”, äiti sanoi. ”Kouluunki pitää aamul. Korjasin jo ruuatkii pois. Ota ite sielt, jos on nälkä.”

Kuului komeron oven narahdus, lautasen ja kannun kilahdus.

”Kävit sie saattamas Inga kotii”, äiti kysyi.

”Joo”, kuului vastaus maidon lirinän yli. ”Mist sie arvasit?”

”No mist... Oliks se hyväkii kappale?”

”Joo, kyl sitä siukii kannattaa mennä kattomaa”, kuului vastaus ja leivänrousikutusta. ”Inga sano ihailevans miut ku mie pärjään nii hyvi suojeluskunnas. Se kerto, et on salaa kattellu mei harjotuksii ikkunasta. He he. Se tykkää, et mie oon sankarainest.”

Alkovissa Veikko puristi silmänsä entistä tiukemmin kiinni ja oli kuorsaavinaan.

”Ootsie poika humalas”, äiti kysyi sitten. ”Ku pikkuse tuoksahataa ja on noi leveet jutut. Annaha ku mie nuuhkase.”

Tuoli narahti ja lasi kalahti pöytää vasten.

”Älä siin kärsäile”, Toivo sanoi. ”Inga isä tarjos pikarillise, kun mie vein tytö kotii.”

”No sil viisii!”

Veikko puristi käsiään nyrkkiin, silmänurkasta herahti kyynel.

3.

TORSTAINA AAMULLA 30.11.1939

Veikko seiso i yhtiön talvimanttelissa ajopöydän takana ja käänsi kampea jalat harallaan. Kasvot olivat valvomisesta tavallistakin kalpeammat ja silmäanaluset mustat. Hän oli kääntänyt etuik-kunan suoraan, koska valoisalla ajettaessa lasiin ei tullut sisältä heijastuksia. Vaunun kiihdyttyä sopivaan vauhtiin hän käänsi kammen takaisin nolla-asentoon ja antoi vaunun rullata kohti Kannaksenkadun suoraa. Sisältä vaaleanruskeaksi petsattu vau-nu huojahteli kiskonsaumojen tahdissa, samoin puupenkeillä se-lät ikkunoita päin istuvat matkustajat. Kolke, humina ja suljetut sisäliukuovet estivät Veikkoa kuulemasta mitä matkustamossa selän takana puhuttiin.

”Ei ollut tosiaa ensimmäine kerta tän syksyn, ku meni yöunet ryssän takii”, harmaapartainen herra sanoi etukenossa istuen, kä-velykeppiinsä nojaten.

”Mieki valvoin puol kolmee”, vieressä istuva hieman nuorem-man näköinen mies sanoi. ”Sillonha ne päätty viimeset uutiset Molotovi puheest ja ulkomaijen kommentleist.”

”Kyl se ryssä keksii. Ensi tuli ne aluevaatimukset, sitte neu-voteltii, sit Mainilas muka meikäläiset ampu ja ryssä sanoutu irti hyökkäämättömyyssopimuksest...”

”Ja eile katkas ne diplomaattisuhteet”, toinen ehätti puhumaan päälle. ”Saa nähä mitä täst seuraa. Kotona lähtiis naapuri pappa oli tietävinää, et ryssä on jo hyökänny rajan yli.”

Vastapäisellä penkillä istuva huivipäinen mummo suoristi selkänsä.

”Kyl työ miehet sitte jaksatte”, hän pasautti. ”Niin ku maailmas ei muuta oliskaa ku sota ja sen pelko. Puhukaa välil jostai muustakii!”

He vaikenivat ja matka jatkui. Fabritiuksen talon kohdalla postinkantaja lähti ylittämään loskaista katua katsomatta lähestyvän raitiovaunun suuntaan ja Veikko polkaisi jalkakelloa. Pirinä pysäytti jakajan noppakiveykselle ja sai hänet palaamaan jalkakäytävälle talon eteen.

Veikko muisti, kun Mannerheim ja ministerit olivat elokuussa vastaanottaneet Kannaksen sotaharjoitusjoukkojen ohimarssin Fabritiuksen talon edessä. Vaaleassa kolmikerroksisessa kivitalossa asui Valion johtajia ja pari puolittutua poikaa, jotka olivat ensimmäisillä luokilla olleet Veikon koulukavereita.

Koska kattolenteistä piteleviä seisovia matkustajia ei ollut, äiti näki rahastajan paikalta vaunun perältä menosuuntaan Veikon ohi. Sairaalan aukion pysäkillä seisoivat väkeä. Äiti ojensi kätensä vetääkseen soitto kellon narua katonrajasta, muttei ehtinyt kiskaista kun Veikko jo käänsi kampensa nolla-asennon yli vastakkaiseen suuntaan ja aloitti sähköjarrutuksen. Silti äiti soitti kelloa kerran pysähtymisen merkiksi, jottei kyydistä pois haluavien tarvitsisi nykiä narua.

Veikko pysäytti vaunun ja veti käsijarrun päälle. Hän ja äiti vetivät liukuovet auki vaunun molemmista päistä. Kaksi matkustajaa jäi pois ja seitsemän nousi kyytiin. Päivänvalolla rahastaja ei tarvinnut rintanapistaan roikkuvaa pientä lamppua lippuja myydessään ja tarkastaessaan. Aamuisin ja iltaisin pimennetyssä vaunussa lamppu oli tarpeen, jotta näki poletit, kolikot, setelit ja erilaisten lippujen merkinnät, joiden kohdalta piti pihdeillä rei'ittää matka suoritetuksi.

Matkustajien päästyä paikoilleen he sulkivat ovet ja äiti veteli kellonarusta kaksi soittoa. Se oli merkki, että hänen puolestaan vaunu oli valmis lähtemään liikkeelle. Veikko työnsi käsijarrun pois päältä ja käänsi ajokammesta. Lattian alla jurisi kaksi 35 hevosvoiman sähkömoottoria, joiden ääni muuttui korkeammaksi kierrosluvun kasvaessa. Pian hurina kuitenkin peittyi renkaiden ja kiskojen kolinaan sekä muun liikenteen meluun.

Lääninsairaalan jälkeen katu kaartoi loivasti vasempaan ja vaunu sukelsi kerrostalojen väliin seuraavalle suoralle. Oikealta lipui matalampien talojen täyttämä kortteli kaikenkokoisine putiikkeineen ja vasemmalle ilmestyi koko viereisen korttelin varjostava, telineiden ja pressujen ympäröimä 11-kerroksinen rakennustyömaa. Pilvenpiirtäjäksi kutsutun Vakuutus-Karjalan talon työmaan ensimmäistä kerrosta jalkakäytävälle reunusti lautaaita, jossa oli rakennusliike Pyramid Oy:n kyltti.

Veikko jarrutti pysäkillä. Ovet avattuaan hän katsoi sivuikkunasta taloa. Siitä tulisi hänen mielestään koko Viipurin komein. Keskeneräinen rakennus näytti yltävän korkealle pilviin saakka.

Asuinhuoneistoihin tulisivat sähköliedet ja jääkaapit, ylimpään kerrokseen asukkaiden yhteinen sauna, pesutupa, kuivaushuone linkoineen ja mankeleineen sekä aurinkokatos näköalatasanteineen. Työmaalla oli kuitenkin näyttänyt hiljaiselta lokakuusta lähtien, armeijan ylimääräisten harjoitusten alusta. Niin näytti nytkin.

Veikko havahtui kahteen kellonkilahdukseen ja veti oven kiinni. Selän takaa joku kiireinen oli sulkenut matkustamon tuplaliukuoven. Taas lähdettiin liikkeelle. Toinen raitiovaunu tuli vastaan viereisiä kiskoja pitkin ja humautti ohi niin läheltä, että jos sanomalehti Karjalan viikonloppunumeron olisi pistänyt vaunujen väliin, musteet olisivat lähteneet paperista.

Edessä aukeni uuden Viipurin keskipiste, Punaisenlähteen-tori. Odottaessaan Torkkelin Rautakaupan kulmalla suoraan kulkevan liikenteen menoa päästäkseen Repolankadulle, Veikko näki torikaupan käyvän vilkkaana. Ihmisiä ties minkä tavaran myyjien luona. Hyörinän taustalla seisoi kuin harmaansinertävänä muurina Pohjoismaiden Yhdyspankin seitsenkerroksinen talo, jossa toimi useita yrityksiä. Oikeassa päädyssä katoksen alta ammotti elokuvateatteri Palatsin sisäänkäynti. Toisen kerroksen Ravintola Palatsiin pääsi katutasosta Syvänoron kangasmyymälän läpi liukuportaita pitkin. Ne olivat Suomen toiset liukuportaat. Kun portaat oli avattu Viipurissa, Veikko oli ajanut niillä edestakaisin niin monta kertaa, että vahtimestari oli tullut käskemään hänet ulos.

VIIPURI ON SUURTEN TUNTEIDEN KAUPUNKI.

ON KAKSI VELJESTÄ, Toivo ja Veikko. Veikko ei kelpaa armeijaan, mutta Toivo lähtee sotimaan rintamalle.

Kun kotikaupunki Talvisodan seurauksena menetetään, Veikon mieli järkkyy. Viipurin jälleentaluksen myötä osa kaupunkilaisista palaa kotikonnuilleen, niin Veikkokin. Ja kun kaupunki menetetään toistamiseen – ja tällä kertaa lopullisesti, evakkoon lähteminen ei enää tule kysymykseenkään.

Viipuri 1939–44 kuvaa sotaa ennen kaikkea viipurilaisten siviilien kautta. Silloinkin, kun rintama vyöryy kaupunkia kohti, on jatkettava elämää, vaikka samaan aikaan kuolema väijyy nurkan takana.

Sodan kauheuksien lisäksi romaanin keskiössä on veljesten välinen suhde, jota riivaa rakkaus samaan naiseen eikä lopullinen välirikkokaan ole pois suljettu vaihtoehto.

Sitten kohtalo puuttuu peliin.

